

Zemědělsko-lesní krajina s hlinitopísčitou půdou aneb O složených přídavných jménech

Je jisté, že kvýpravě do přírody není češtinou hlavní motivací. Během toulek však můžeme natrefit nejen na zajímavého živočicha, rostlinu či nerost, ale i se setkat se slovy, jejichž zápis si nedovedeme přesně zdůvodnit. Ajm se dnes budeme věnovat.

Zásady, podle nichž bychom se při psaní tzv. složených přídavných jmen (neboli komponovaných adjektiv) měli řídit, jsou popsány v Pravidlech českého pravopisu z r. 1993 voddílu opsání spojovníku.

Přes tože zhruba půlstránkové doporučení platí už 20 let apřestože je tento typ přídavných jmen v textech poměrně hojný, stále ještě je zněkterých textů zřejmé, že pisatelé tyto zásady nemají úplně zažitě. Je tomu tak nejspíš proto, že nesprávný způsob psaní není tak nápadný jako chyba *vi/y, s/z* či malém/velkém počátečním písmenu, takže si mnozí ani neuvědomují, že nevolí náležitý způsob psaní, a patrně i proto, že psaní složených přídavných jmen nebývá věnována přílišná pozornost ani ve škole.

Zpravopisného hlediska máme dvě možnosti zápisu: buď psaní dohromady, nebo se spojovníkem. Psaní zvlášť, které je v praxi doloženo relativně často, bychom se měli vyhnout, protože se užívá jen při volném spojení příslovce přídavného jména, např. časově ohraničený pobyt, odborně zaměřený článek, meruňkově oranžový plod, strojově čitelná zóna.

Základní věc, kterou usložených přídavných jmen sledujeme, je zakončení jejich první složky. Vydělují se dvě skupiny: slova, jejichž první část nekončí na -sko, -cko, -ně, -ově, a slova, jejichž první složka tak končí. Složená přídavná jména vznikají způvodně samostatných složek, pro volbu způsobu zápisu je potřebné uvědomit si, jaký je mezi složkami vztah. Mohou být buď na stejné úrovni, nebo jedna může být rozvíjena druhou.

Nejprve kpsaní adjektiv, která nemají první složku zakončenou na -sko, -cko, -ně, -ově; mezi částmi je spojovací vokál -o-. U nich máme jedinou možnost: psaní dohromady. Vedle běžně užívaných austálených výrazů jako hluchoněmý, sladkokyselé apojmenování barev (o těch si povíme podrobněji později) do této skupiny patří především termíny různých oborů technických i přírodovědných. Přídavná jména mívají těsnou souvislost sužívanými podstatnými jmény, ita píšeme jako jedno slovo. Např. škvárobetonový (škvárobeton), osinkocementový (osinkocement); hliníkoocelový, štěrkopískový, železitoalkalický; síran hlinitodraselný (kamenec), křemičitan vápenatohlinitý (granát), sodnovápenatý živec, železitohumusový podzol, kaprokachní hospodářství, jetelotrávní směs osiva, jílovohlinitá půda, lesomezědělská krajina. Přestože podle jazykových příruček nevypovídá pořadí složek

nic o převaze jedné nad druhou, vpraxi se poměrně často chápe první složka jako dominantnější, vyjadřující převažující množství – to je vidět např. na popisu půd: hlinitopísčité až písčitohlinité. Jako jedno slovo píšeme jak složeniny dvou rovno cenných částí (jetelotrávní směs obsahuje jetel a trávu), tak iadjektiva odvozená od ustálených přívlaskových spojení typu vysoká škola – vysokoškolský, hnědé uhlí – hnědouhelný, nízká frekvence – nízkofrekvenční.

Složená přídavná jména sprvní složkou zakončenou na -sko, -cko, -ně, -ově zapisujeme dvojím způsobem. Pokud je mezi složkami souřadný vztah, tzn. že jsou na stejné úrovni, píšeme mezi obě části spojovník (někdy bývá zaměňován spomlčkou, jde o krátkou vodorovnou čárku, kterou píšeme natěsno bez mezer). Spojovník zde *de facto* nahrazuje spojku a. Možná náhrada spojovníku spojkou může sloužit pisatelům jako pomůcka při rozhodování. Také platí, že leckdy by bylo vhodnější netvořit jedno dlouhé složené přídavné jméno, ale použít dvě samostatná: zemědělsko-potravinářský podnik je zemědělský a potravinářský podnik; technicko-ekonomický odbor je odbor starající se o technické aekonomické záležitosti; geologicko-paleontologické oddělení muzea má v popisu činnosti výzkum a dokumentaci paleontologických a geologických lokalit asprávu sbírek obou odvětví. Obdobně např. analogově-digitální převodník, botanicko-zoologická exkurze, geologicko-biologický výlet, geneticko-biotechnologické poradenství, bramborařsko-ječný typ, zemědělsko-lesní krajina, rostlinně-sociologický příspěvek k poznání rašelinišť a luk na Žďársku. K této skupině patří i vyjádření vztahu vzájemnosti obou složek: česko-polská spolupráce, labsko-oderský kanál, analyticko-syntetická metoda.

Přídavná jména, která vznikla z ustáleného slovního spojení přídavného a podstatného jména, kde jedna složka rozvíjí druhou, píšeme dohromady. Např.: Latinská Amerika – latinskoamerický, občanské právo – občanskoprávní, Lužický Srb – lužickosrbský, zahraniční politika – zahraničněpolitický, společenská věda – společenskovědní, krajinná ekologie – krajinně ekologický.

Některé složeniny můžeme zapsat dvojím způsobem. Nejde však olibovolný výběr možnosti; (ne)užití spojovníku signalizuje významové rozlišení. Adjektivum politicko-ekonomické odkazuje k oboru politická ekonomie, chceme-li popsat politický aekonomický vývoj vzemi, měli bychom volit zápis politicko-ekonomický. Vněkterých případech není snadné – zvlášť pro člověka, který text nevytváří, ale třeba koriguje – určit přesně východisko. Např. fyzikálně-chemický (tedy týkající se fyziky a chemie) a fyzikálněchemický (vztahu-

jící se k fyzikální chemii). Pravopis některých složených přídavných jmen je možné ověřit v Pravidlech českého pravopisu. Např. slova obsahující část svýznamem věda, vědecký: vědecko-fantastický román, vědecko-technický rozvoj, vědecko-výzkumný projekt, populárně-vědecká literatura, ale vědeckopopularizační (popularizace vědy).

Pro úplnost se zmiňme o některých výjimkách, jejichž pravopis není vsouladu s uvedenými zásadami, ale které píšeme podle vžitě tradice. Jde např. ovýrazy československý (stát), moravskoslezský (region), českomoravská (vrchovina), řeckořímský (zápas). Od spojení sociálně demokratic odvozujeme adjektivum sociálnědemokratický (poslanec), ale vnázvu strany se z důvodu tradice respektuje psaní Česká strana sociálně demokratická. Psaní zvlášť je vžitě i ve spojení raně gotický, pozdně barokní (lze psát i dohromady raněgotický, pozdněbarokní).

Doklady zpraxe svědčí otom, že si pisatelé nejsou mnohdy jistí ani při psaní složených přídavných jmen označujících barvy. Není divu, je třeba věnovat pozornost několika věcem. Jak již bylo uvedeno výše, barvy patří ke slovům jako sladkokyselé ahluchoněmý, která podle doporučení Pravidel píšeme dohromady, přestože mají rovnocenné složky (důvodem je to, že jsou spojeny jen pomocí -o-). To však platí jen v případěch, kdy je jisté, že nemůže jít o barevný odstín, ale o kombinaci dvou a více barev. Klasickými příklady jsou černobílá fotografie ačeská červenomodrobílá vlajka. Stejně zapíšeme třeba růžovočerné tričko nebo oranžovobílý květ. Dohromady píšeme také barevné odstíny, přechod jedné barvy do druhé: modrofialový, žlutozelený, hnědočervený. Někdy je však třeba vyjádřit, že jde odvě samostatné barvy, nikoli obarevný odstín, pak zapisujeme se spojovníkem. Rozlišuje se tedy např. zeleno-žlutá žába (má zelený hřbet a žluté nohy) azeleno-žlutá kůže (zelená do žluta). Světlý nebo tmavý odstín píšeme dohromady, pokud první složka končí na -o: tmavomodrý, světlolvasý. Dohromady izvlášť se píše spojení typu světlezelený (isvětle zelený), bleděmodrý (i bledě modrý). Zvlášť se doporučuje psát volně spojení příslovci spřídavnými jmény, např. banánově žlutý, meruňkově oranžový, stříbřitě šedý.

Přídavná jména, jejichž první část tvoří číslovka, píšeme jako jedno slovo: pětistý, čtyřprstý, osmiprocentní. První část můžeme zapsat ičíslicí – pak druhou část složeniny připojujeme bez mezery hned za tuto číslici: 8procentní, 100letý, 14karátový, 5denní. Nevhodný je zápis srůznými „berličkami“: 8-mi-procentní, 5-ti-metrový, 5tidenní apod. Způsob psaní se spojovníkem je náležitý pouze v případech, kdy místo čísla použijeme zástupná písmena, např. x-stupňový, n-tá odmocnina. Dohromady zapisujeme i spojení číslice a značky vyjadřující přídavné jméno (jinak mezi nimi děláme mezeru), např. 5m (pětimetrový) – 5m (pět metrů), 8% (osmiprocentní) – 8% (osm procent), 2kg (dvoukilogramový) – 2kg (dva kilogramy).

Jazyková zastávka končí, můžeme se soustředit na jiné zajímavosti kolem.